Koleszár Krisztián

Tiszttartói visszaélések mintázatai a szádvári uradalomban (16–18. század)

Abstract: Patterns of Estate Officers' Abuses in the Szádvár Estate, Sixteenth to Eighteenth Centuries. Among the records produced by the Szádvár estate between the sixteenth and eighteenth centuries, several investigation protocols are known that document abuses committed by estate officials. These sources reveal how conditions hidden from the distant landlord could be exploited for individual gain. The earliest such grievances already appear in the 1570 urbarium of Szádvár, while more than a century later, in 1680, the serfs of Almás brought detailed accusations against István Terbócs before Pál Esterházy.

During the Thököly uprising, two investigations were conducted concerning Zsigmond Becskeházi, a familiaris of Mária Regina Czobor, the widow of Pál Csáky: one against him in 1686 and another at his own request in 1688. In 1697, the activities of another official of Pál Esterházy, this time the provisor Ferenc Horváth, were investigated. After the trauma of the plague epidemic of 1710, in the estate that was beginning to recover, the abuses of Mihály Miticzky, the estate steward, were examined on two occasions, in 1714 and 1720. Later, after the period between 1745 and 1760, when the comital branch of the Eszterházy family held the estate, István Fekete became the focus of investigations in 1762.

The frauds and abuses of office recorded in the sources clearly reflect the opportunities available to estate officials in different periods when they sought to increase their own wealth by such means.

Keywords: Szádvár estate; estate stewards; corruption; serf complaints

„Ha na[gysá]god föl nem nittya az szemét, a' tisztviselők na[gysá]godnak a' körmére égetik a' gyertyát. (Se hütös, se számadó szolgád, hanem mindenik osztozó bátyád.) Nevetnek bennünket, hogy hejában tanultunk a' philosophiát, mert nem vesszük semmi hasznát" – írta keserűen a szilasi udvarházból 1671 nyarán Légrády János uradalmi tisztviselő Batthyány Borbálának, Forgách Zsigmond özvegyének.[1] A panasz az uradalmi hivatali személyzet visszaéléseivel magyarázható. Az uradalomtól távol lévő földesúr és az akaratát helyben képviselő, a gazdasági egység élén álló tiszttartó elszámoltatásának korlátai azt mutatják, hogy amely tiszttartó élni akar a földesura kárára

[1] MNL OL P 108 Rep. 24. Fasc. O. No 503. f. 17v. (Szilas, 1671. július 7.), szövegkiadása: SzGy Bsz.: 102.

https://doi.org/10.17048/EKKETDIKonf.24.1.2026.309

történő gyarapodással, az meg is teszi.[2] Márpedig azt egy 1648 körül készült urbárium margójára is odajegyezte az irat tartalmát bíráló ismeretlen kéz: „Azt hozta magával az jó gondviselőnek tiszti, hogy szaporícsja a' jószágot, ne fogyassza."[3] Nyilván, nem feltétlenül csak arra érthette a fogyás mibenlétét, hogy elveszett egy fél jobbágyhely, s ki kell vizsgálni, mi lett azzal, mert ez szemben áll a gazdaság nagyobb prosperitásával, hanem a gondviselő hanyagsága, esetleg szándékoltsága is felmerülhet. A fennmaradt források egyértelművé teszik, hogy a visszaélést elkövető uradalmi tiszt fölött damoklészi kardként ott lebeg egy-egy parancsra lefolytatott vizsgálat s annak lehetséges következménye. Alább a szádvári uradalom adminisztrációjában fennmaradt, ilyen céllal született iratokat vesszük számba.

A javarészt Torna vármegyében fekvő, de olykor néhány gömöri falura is kiterjeszkedő szádvári uradalom birtoklástörténete meglehetősen összetett. Mohács után a Bebek család földesurasága lett újra a meghatározó (korábban a Zsigmond-kortól volt a kezükön kisebb megszakításokkal a középkor végéig), majd 1567-től kamarai igazgatás alá került, a 17. század elején pedig a Dersffyek, 1604-től a Csákyak lesznek a vár és uradalma életében a jelentősebb családok. Végül Csáky Péter 1671-ben bekövetkezett halálát követően a Csáky család több tagjának, illetve örökösének, zálogbirtokosának birtokjogait lehet végigkísérni azzal együtt, hogy 1674-ben birtokrészt szerzett benne Esterházy Pál is, aki majd 1702-től vált az uradalom egyedüli tulajdonosává.[4]

A szádvári uradalom kiterjedése a 16–18. századi összeírások tükrében nem volt állandó. A vár birtoka az 1567-es konfiskálásakor számított a legnagyobbnak: három gömöri falu (Berzéte, Szalóc, Vígtelke) mellett Torna vármegye közel felét, annak 18 faluját foglalta magában. A jelentősebb települések a Torna-völgyben Almás, Görgő és Körtvélyes, a Bódva-völgyben Hidvégardó, Szentandrás, Szilas, Szögliget és Vendégi, továbbá a Galyaságban Szőlősardó és Varbóc. Berzéte már 1570 után lemorzsolódott, a legnagyobb csonkulás a Csákyak alatt, az 1670-es években következhetett be, ekkortól hat falut vesztett el. Derenk, a váralja-település gyakorta csak puszta volt a kora újkorban. Népes jobbágyhelyeinek számát néhány jellemző összeírás egészhelyre átszámított adatával érdemes jellemezni: 273 (1570), 347 (1604), 230 (1648 k.), 179 (1685), 154 (1702), 75 (1712), 104 (1722) és 90 (1745). Gazdasági erejét jellemzően a szántóföldi növénytermesztés, rétgazdálkodás és a déli kitettségű lejtőkön terjeszkedő szőlők adták, jelentősebb állattartást (szarvasmarha, juh) főként a legeltethető karsztfennsíkokhoz köthető falvak népessége gyakorolt.

Az uradalom központja eredetileg Szádvár volt, de a birtok megosztásakor lokális központok jöttek létre (pl. Almás, Szilas), utóbbiak a vár 1686-os lerombolását követően értékelődtek fel igazán. A több földesúr kezén lévő birtokrészek más-más gazdasági

[2] A hazai történeti irodalomban ennek kevés feldolgozását találjuk, ezek közül is Mérei 1948: 140–144; Jlev. 9–13. és egyes forrásszövegek.

[3] MNL OL P 108 Rep. 24. Fasc. M. No 472. p. 113. ([Szádvár], 1648 körül), szövegkiadása: Szádv. 1648 k.: 75.

[4] A vár és uradalma újkori birtoklástörténetének összefoglalásai: Détshy 1969: 144–150; Détshy 2004: 7–23.

irányítás alá estek, a tisztviselők archontológiáját főként a fennmaradt levelezésből és az összeírás jellegű forrásokból lehet összeállítani. Amíg a vár fennállt, kapitány és porkoláb (várnagy) felelt a véghelyért és az ott szolgáló katonaságért, míg az uradalmi gazdálkodást a provizor (udvarbíró, tiszttartó) és segédje, a számtartó felügyelte, adminisztrálta.[5] A későbbi, professzionálódó birtokigazgatás megtartotta a két utóbbi tisztséget, és – elsősorban az Esterházyak birtoklásától számíthatóan – újabb tisztségeket eredményezett a helyi tisztviselők körében: kulcsár (pincefelügyelő), kasznár (gabonafelügyelő), írnok kapott hivatalt.[6] Ehhez képest is beszédes, hogy a 17–18. századi forrásokban szinte minden jelentősebb (hosszabb ideig hivatalt viselő) szádvári uradalmi tiszttartó ellen találunk visszaélését felderítő vizsgálatot. Az uradalmi officiálisok közül kétségkívül a tiszttartónak volt leginkább lehetősége megrövidíteni az uradalmi bevételeket, azonban olykor másokra, például a várkapitányra, számtartóra, ispánra, de még a rangsorban igazán alul elhelyezkedő hajdúkra vagy ezek egymással való összejátszására vonatkozóan is bukkanak föl adatok.

Az uradalmi hivatalt vivők jobbágyokkal szembeni túlkapásaira a legkorábbi adatok az 1570. esztendei urbáriumban bukkannak fel. Ekkor a vár a Szepesi Kamara igazgatása alatt állt, s a kamara alkalmazottjaként Sóry Pál tiszttartó, Kun Balázs kapitány ellen több falu – Szőlősardó, Szilas, Jablonca – kifaggatott elöljárói is arról vallottak, hogy tőlük bort foglaltak le, amiért semmit nem fizettek. Mocsáry László (szintén tiszt lehet, ezúttal talán katonai) a vendégiek vetésre szánt árpáját vette volna el a saját lovainak, a borzovaiaktól pedig, felrúgva a régi, nem részletezett szokást, a juhokból huszadot vettek.[7] Nem mindegyik panaszból egyértelmű, hogy a tisztviselő saját hasznára cselekedett-e, talán csak az allodiális vetésre szánt árpa elvételénél az. Mégis gyanítható, hogy olyan dolgokban fogalmaztak meg panaszt a jobbágyok, amikor a túlkapás egyéni hasznot jelentett, azaz a javak elvétele nem az uradalomnak járó bevételeket növelte. A jobbágy – illetve képviseletében a szószóló bíró és a többi falusi hites – pedig jól kellett hogy ismerje a földesúrnak jogszerűen szedett adókat, javakat, s ugyanígy a tiszttartó is, hiszen azokat az érvényben lévő mindenkori úrbéri szerződés, azaz az urbárium időről időre tisztázta. Az urbárium főként a tiszttartónak jelentett segítséget az olykor falvanként változó szabályok nyomon követésére, adott esetben úriszék előtti betartatására; a jobbágyok a régen kialkudott, megszokott kötelességeikkel mindenkor tisztában voltak, nem véletlenül emlegetik fel oly gyakran a régi usust panaszaikban.

1588 nyarán a Szepesi Kamarának arról panaszkodtak a jobbágyok,[8] hogy a Bebekeknek az uradalomba történt visszatérésével (1527) számos új terhet osztottak rájuk, ilyen a pennabor és a pennabúza feltehetően adminisztrációs költsége, de a foglalt boroknak a visszajuttatását is már kisebb űrmértékű iccével végzik, a húsvéti ajándékként

[5] Sós 2001: 110–115; Koleszár 2025: 10.
[6] Kállay 1980: 103–104.
[7] MNL OL E 156 a. Fasc. 65. No 84/a. pp. 43, 45, 49–50, 61, 67. ([Szádvár], 1570)
[8] MNL OL E 254 1588. augusztus No 9. f. 17. (Szádvár, 1588. augusztus 4.), betűhív szövegkiadása: XVI. sz.-i jlev.: 163–167.

követelt borjúból pedig ökör lett időközben. Szádvár és uradalma ekkor (1579-től) Rüber János felső-magyarországi kapitány zálogbirtoka volt, mégsem hozzá, hanem a kamarához intézték levelüket a jobbágyok, sérelmezve még, hogy Kolonich Ádám várkapitány 30 forintot követelt rajtuk útiköltségre, mivel Németországba szándékozott menni. Ilyet korábban sosem fizettek, így aztán a tiszttartó (udvarbíró) – Friedrich Saurer – a vonakodókat tömlöcbe vetette. Szenvedéseiket az oszmán adók is tetézték, a meghódolás költségét utóbb is csak úgy tudták megfizetni, hogy arra adományt szereztek. A jobbágyok elkeseredettségét az mutatja igazán, hogy követséget küldtek a királyi udvarba; leírásukból az is kiderül, hogy az uralkodótól válasz is érkezett, de annak tartalmát nem ismerik, mivel a kamarán elvették azt tőlük. A visszaélést a leírás alapján leginkább a várkapitány követte el azzal, hogy saját költségeit fedeztette volna az uradalom szegénységével, s ebben lehetett segítségére a tiszttartó.

A szádvári tiszttartók ellen lefolytatott és fennmaradt legkorábbi vizsgálatra majd száz évet kell várni: 1680-ban[9] a Torna-völgyi Almás jobbágyai vádolták be az uradalmat felében bíró Esterházy Pál földesúrnál tiszttartóját, Terbócs Istvánt. A vizsgálat annyiban szokatlan, hogy azt a provizor saját kérésére folytatták le, érezhetően a kimentés céljával, mintegy válaszul a jobbágyok vádjaira. Az ügyre – szerencsés módon – egy pertöredéknél nagyobb rálátásunk van, ugyanis a hivatkozott vizsgálaton túl fennmaradt számos más irat is az uradalmi iratok között, amelyek árnyalhatják az eseményeket. Eszerint azok 1680 első felében történtek, még az esztendő (az év szökőév) februárjának utolsó előtti napján Szádvárban úriszéki vizsgálat folyt le tizennégy tanú meghallgatásával az almásiak ellen, majd áprilisban, nagycsütörtök előtt egy héttel, miközben talán az almásiak már úton voltak Kismartonba a panaszlevelükkel, lezajlott a Terbócs elleni vizsgálat is.[10] Ennek pontjai között találjuk, hogy Terbócs a saját használatában álló földeken dolgoztatta a jobbágyokat, azonban a vallomást tevők állításai szerint mindig pénzért vagy tiszteletből dolgoztak neki. „*Tudo[m] azt, hogy pénzen kerestetett ekéket velem; némely pénzért, némellyek barátságért jüttenek szántani ők[e]gy[elmé]nek, az aratását is az én bíróságomban pénzen arattatta meg maga buzáját, az feleségemmel főzetett az aratóknak, maga küldvén az eleséget. Az béhordását, mikor az úrét elvégezték, az őkegyelme buzáját is (kérvén az szekereseket) béhozták*” – szól egy jellemző vallomásban Magics Márton szilasi jobbágy. Tudtak arról is, hogy szófogadatlanságukért öt-öt polturára bírságolta a jobbágyokat, de ez az egyetlen, ami a tiszttartóra nézve elmarasztaló, s ez sem jelent valójában visszaélést. Azok inkább az almásiak panaszlevelében nyernek kifejtést, szerintük saját haszna van a várbéli korcsmáltatásból, s több más jobbágyszolgáltatással kapcsolatban is visszaélést követett el, rokonságát is ellenük fordította, messzire (a Szepességbe) küldte kereskedni lovas gazdáikat, számos

[9] MNL OL P 108 Rep. 24. Fasc. P. No 522. ff. 1–3. (Szádvár, 1680. április 11.)

[10] Az úriszéki jegyzőkönyv: MNL OL P 108 Rep. 24. Fasc. D. No 156. [pp. 1–7.] (Szádvár, 1680. február 22.); a két panaszlevél: MNL OL P 108 Rep. 24. Fasc. O. No 501. f. 1. ([Almás], s. d.), annak melléklete: Uo. No 503. et NB ff. 19–22., illetve Uo. No 503. ff. 16–17. ([Almás], s. d.). A teljes ügyre vonatkozóan: Koleszár 2026.

haszontalan munkákra kötelezte őket, a gabona- és borkilenced szedésekor kárukra volt, utóbbi kapcsán a foglalt borok ellenértékét kérők tömlöcben szenvedtek. Terbócs a panasz szerint a bíróválasztás során rendre tehetségükben gyenge, szegény embereket emelt bíróságra (akik így adómentesek lettek az adóévben, a vagyonosabbak nyilván meg kellett adják az adót), s persze a maga hasznára gazdálkodott, nem a földesúréra. Terbócs némi rendre utasítást követően is megmaradhatott tisztében, hiszen még 1682 nyarán is a herceg szolgálatában állt, amit két levele is bizonyít.[11] A panaszok között ott áll a későbbiekben rendre felbukkanó vád, mely szerint a telkes jobbágyok fizikai munkáját, a szolgálatot saját hasznára végezteti el a tiszttartó, azzal nem a majorságot művelik meg; mindez pedig csak akkor kerül napvilágra, ha a függő helyzetben lévő uradalmi jobbágyok maguk jelentik.

Az Esterházyak birtoklása alatt született összeírásokban utóbb rendre csak zavargásként jellemzett Thököly-felkelés (amelynek számlájára – tévesen – legtöbbször a vár romba döntését is írták) alatt az uradalom tiszttartója Becskeházi Zsigmond volt. Az első vizsgálatot a másik földesúr, pontosabban földesasszony, Csáky Pál özvegye – Czobor Mária Regina – végeztette 1686 nyarán.[12] A kereken ötven tanú kihallgatását felvonultató jegyzőkönyvet a vármegye hatósága jegyzi. A vizsgálat tárgya a tiszttartó: helyi, Becskeházán kuriális kisnemes, aki a vár 1682-es kurucoknak történt feladásakor még Csákyné konvenciós szolgája volt; ekkor Csákyné tiszttartója Korponay Mihály lehetett. A vallomások szerint rögvest, amikor a vár a kurucoké lett, s ezzel egy kézben egyesült Csákyné és Esterházy birtokrésze, először Terbócsot, Esterházy emberét kínálták meg a tiszttartói állással, de ő nem fogadta azt el. Becskeházi Zsigmond pedig Thököly alatt – nem kis önbizalmat mutatva – személyesen kérvényezte a pozíciót: maga ment ezért Fülek alá, a kuruc táborba. A vár feladásakor pedig kezén maradt az uradalomrészben addig befolyt összes jövedelem (főleg kilencedtermény), és ő szedte be a jobbágyok restanciáit is. Még egy korábbról fennmaradt, a Csákyné-féle birtokrészt érintő összeírásból látjuk, hogy a jobbágyok tartozásai rendszeresek lehettek, így 1677-ben csak a pénzben kiosztott búza után 266 forinttal és 52,5 dénárral, a bor és korcsmáltatás után ugyanekkor 201 forinttal és 22,5 dénárral voltak elmaradásban.[13] Az pedig nehezen hihető, hogy ezt (vagy legalább nagyobb részét) egyszer valaki be ne hajtotta volna. Hasonló összeget remélhetett tehát Becskeházi is a jobbágyoktól.

Két és fél évnyi tiszttartósága alatt az uradalom délkeleti részén fekvő két falut – Hidvégardót és feltehetően Szentandrást – elszakított az uradalomtól a saját hasznára, és persze a két falu közé eső becskeházi földjeit, meg az abaúji Somodiban lévőt is velük műveltette, *„eleget szántatott velünk a' maga számára Ardób[an], mert a' többi között egyszer megnádoltatvá[n] az szántóvasamat, addig szántottunk ők[egyelméne]k, hogy*

[11] MNL OL P 125 No 4064. (Szádvár, 1682. augusztus 18.), MNL OL P 125 No 4065. (Szádvár, 1682. augusztus 20.)

[12] MNL OL P 108 Rep. 24. Fasc. O. No 501 et NB. ff. 3–10. (Hidvégardó és más helységekben, 1686. augusztus 26.); kivonatosan: MNL OL P 108 Rep. 24. Fasc. A. No 29. ff. 115r–119v.

[13] MNL OL P 108 Rep. 24. Fasc. A. No 27. f. 111v. Az összeírás az új tiszttartó, Szentmiklóssy György kinevezésekor született.

elkopott az vas" – mondta tollba Szabó István almási jobbágy. Ardóban csűrt építtetett, a jobbágyok jártak oda is munkára; még a várban lévő, a földesúr tulajdonát képező, bizonyára a várban lévő épületek tetőinek reparálására felhalmozott zsindelyekből is elvitetett valahány ezret, ahogy feltehetően az uradalmi gabonából is elhordatott magának egy szekérrel.

1684-ben pedig az uradalomnak azzal a jogával élt vissza a tiszttartó, amely az aratás és a szüret kezdetének, azaz első napjának meghatározását jelenti. A vallatás kérdése így szólt: „*Tudgya-é a' tanú, az 1684. esztendőb[en] az szegénység, grófné asszonyom őn[agysá]ga jobbágyi síttak-ríttak [!] előtte, hogy az szüretet bocsássa meg, mert az esső rothasztya és a' tolvajok is horgyák az szőlőt, de őkeg[ye]lme ajándékot várván, későre eresztette meg, mely miatt az szegénység[ne]k nem kicsiny kára lett?*" Ez a szabály azzal volt magyarázható, hogy az adószedőnek mindenkor rálátása kellett legyen a teljes termésmennyiségre, s ráadásul egyszerre kellett megtörténnie az adórész (kilenced, illetve az ebben a korban még a végek ellátására bérlelt terménytized) kiszedésének, tehát a bürokratikus pratikumnak érvényesülni kellett. Így szüretkor ajándékot várt el a jobbágyoktól, hogy azoknak végül nagy későn, mintegy kegyet gyakorolva megengedje a szüret kezdetét. Ebből aztán, ahogyan az várható volt, a szőlősgazdáknak nagy káruk is keletkezett. Legalább húszhordónyi károkról számoltak be a jobbágyok, ugyanis ennyivel becsülték kevesebbre a termett bort a késői szüretkezdés miatt, mivel így addigra a termés egy részét az őszi nagy esők elrothasztották, a szőlő más részét meg tolvajok prédálták el.[14] Utóbbi jól mutatja, hogy zavaros időkben a promontóriumok szigorú hegyszabályzatainak a szőlőhegyeken jogszerűen tartózkodókra vonatkozó kitételei teljességgel hiábavalók, betarthatatlanok voltak. Más, borral kapcsolatos uradalmi jogot is magának vindikált Becskeházi Zsigmond: a borokat a regnálása alatti három szüret alatt látszólag az uradalomnak foglalta le, de azokat inkább saját maga tartotta meg, illetve a forrásban Latránnéként említett borkereskedőnek adta tovább; és persze a foglalás is a szokott eladási árhoz képest alacsonyabb áron történt, amivel szintén kivívta a jobbágyok elégedetlenségét. Azzal pedig, hogy a bortermés kevesebb lett, az uradalmat illető borkilenced is megrövidült.

De mindez nem volt elég a tiszttartónak. Becskeházi – nincs mit szépíteni rajta – egészen közönségesen, mondhatni kicsinyesen meglopta volt földesurát. Még a Rozsnyón élő volt tiszttartót, Terbócs Istvánt is kihallgatták, ő is így tudta: „*Hallottam, hogy Becskeházi Sigmond ur[am] Szádvárának feladása után grófné asszonyom őn[agysá]ga párnáibúl Istvánffi Mátyásné asszonyomnak kezéhez küldött volna be Rosnóra maga szükségére eltenni.*" Kihasználta eszerint, hogy Csákyné nem tartózkodott ebben az időben a birtokközpontban, ő viszont hozzáfért az asszonynak a szádvári rezidenciában lévő javaihoz. Valamiért az ágyneműinek megvámolása mellett döntött: a párnákból Istvánffy Mátyásnénak küldött megőrzésre Rozsnyóra (férjét almási nemesként ismeri az 1688-as vizsgálat), de egy paplant is elvitt, amelyet a tiszttartó ágyán láttak azt követően.

[14] 1678-ban éppen a kurucok vámolják meg a helyiek szőlőit. Lásd Komjáti 2013: 81, 83.

Természetesen ez nem jelenthetett jelentősebb értéket, mégis hogy a volt földesasszonya személyes értékeihez nyúlt, jelez egyfajta gátlástalanságot.

A legrafináltabb visszaélést a falvak bíróival szemben követte el Becskeházi Zsigmond azzal, hogy visszaélve hatalmával, a földesúr jogát képviselve a községi bíró kiválasztásakor hajlandó volt némi ajándékért, kenőpénzért másra testálni a nemszeretem bírói tisztet.[15] Ezzel ezüstözött kardot, lengyel kardot,[16] összességében legalább 43,5 forintot, 8 „aranyat" és 8 tallért zsebelt be a tisztségtől szabadulni kívánó jobbágyoktól a vallomások szerint. Az egyes bírókkal jellemzően 2 dukát és 2 tallér (olykor „csak" 4 forint) közötti összegekről alkudott meg. Mindezt úgy intézte, hogy – ellentétben Terbóccsal, aki éppen a szegényebbeket tette meg a közösség első emberének – ő a vagyonosabb jobbágyokat jelölte ki bírónak, s ezzel elérte, hogy a vesztegetők megfelelő anyagi kondícióval rendelkezzenek. Ellenkező esetben aligha lehetett volna jövedelmező ezen gyakorlata. Ráadásul mindegy volt neki, hogy mely földesúr joghatósága alá tartozott a bíró, ugyanúgy mentesítette Czobor Mária Regina jobbágyát, ahogy Esterházy Pálét vagy a kassai konviktusét (Görgőn és Hidvégardóban voltak zálogbirtokaik 1679-től), esetleg valamely kisnemesét a bírói tisztség alól. Ahogy Kerekes Erzsébet almási nemes jobbágya, Czibere Mihály fogalmazott, az tekinthető általános nyilatkozatnak: *„Én is attam Becskeházi Sigmond uram[na]k, hogy az bíróságot levette róla[m] edgy aranyat és egy ezüsttallért."* De a szolgálattól mentesítettek (szabadosok) váltságdíját is rendre megtartotta, amivel még legalább 56 forinttal gazdagodhatott. Példa rá Fajgel István, Esterházy jobbágyának nyilatkozata: *„Engemet is két esztendeig eximálván Becskeházi ur[am] az szolgálattúl, fizette[m] ők[egyelméne]k tize[n]hat magyari forintokat, más itt való embert is eximálvá[n], az is fizetett Becskeházi Sigmond ura[m]nak nyólcz magyari forintokat."*

Az újabb vizsgálatot már Becskeházi kérésére folytatták le,[17] így nem meglepő, hogy számára kedvezőbb is a kicsengése a felvett tanúvallomásoknak. A jegyzőkönyv harmincnégy tanút szólaltat meg, ezekben a narratívákban Becskeházi Zsigmond a Thököly-rezsim áldozata, nem pedig kihasználója. A kérdésekben az is ott áll, hogy Thököly valamikor 1682 elején visszaadta Csákynénak a birtokrészét, ekkor ő Dúl Mihályt tette meg tiszttartónak (aztán Thököly valamikor újólag kamarai birtokba vétette Csákyné részét). Becskeházit ugyan Thököly Imre állította a szádvári jószág élére, ám utóbb Kassán a tiszttartó számadását nem fogadta el (8–10 köböl rozzsal tették adóssá – ha csak ennyivel lopta meg a kuruc államot, az talán még nem szolgáltatott volna indokot az elcsapására), és Budaházi Andrást nevezték ki helyette. Nem ő szedte a Czobor Mária Reginát megillető jövedelmeket a bíróktól, az adósleveleket pedig Semsey Pál állította ki, továbbá Almási János szedte (katonai végrehajtással) Semsey részére a

[15] Közismert, hogy a korban az igencsak terhes bírói megbízatástól igyekeznek szabadulni a jobbágyok, vö. Maksay 1959: 825. Torna megye majd csak 1712-ben szabályozza, hogy bírsággal jár a tisztség el nem fogadása. Lásd Szabó 1948: 308.

[16] Ami talán a Szádvár alatt 1683 őszén átvonuló Sobieski-féle sereg révén juthatott a jobbágyok birtokába.

[17] MNL OL P 108 Rep. 24. Fasc. A. No 30. ff. 122–137. (Almás és más helységekben, 1688. április 13–26.)

még Korponay Mihály által a jobbágyoknak kiosztott búza után azok adósságát. Így vall erről Istvánffy Mátyás almási nemes: *„Rosnóra hallotta hirét a' fatens, hogy ezen adosságok[na]k executiójára Semsei Pál ur[am] Almasi János deákot küldötte ki némely falukra és ugya[n] zászlós hadakat is adott melléje executióra az adósok ellen."* Istvánffy beszélte el azt is, hogy kapott ugyan egy öreg derékaljat, de csak azért, hogy azt megőrizzék Czobor Mária Regina részére, ezt a párnát végül a grófné Dúl Mihály feleségének ajándékozta. Eszerint az ágyneműk ügyében sem lett volna cinkos Becskeházi. A történtek valóságtartalmának meghatározásához nincs elegendő forrásunk, azt látjuk viszont, hogy Becskeházi 1690 végén is még legalább 300 tallér tartozásáról nyilatkozott a grófnénak, amelybe beleszámította volna a Hidvégardóban lévő 100 tallért érő nemesi házhelyét[18] – ez pedig így aligha lehet véletlen.

Horváth Ferenc 1694 végén állhatott Esterházy Pál szolgálatába szádvári tiszttartóként a herceghez küldött levél tanúsága szerint,[19] az ellene lefolytatott vizsgálatra[20] alig három esztendőt kellett várni. Bár a jegyzőkönyv mintha csak töredék lenne, összesen hat tanú vallomását tartalmazza; a panaszok itt is meglehetősen változatosak: csak két ló tartására volt rendelés, ehelyett két lovat, öt tehenet, öt borjút tartott (magának), s ezt mind az uraság szénájával és szalmájával; szőlőiben az almásiak kapáltak, a földjeit a szentandrásiakkal szántatta; a háza körüli munkákat is az uradalom jobbágyaival végeztette. A tiszttartó sertései is fizetség nélkül hízhattak az uradalmi erdőkben. Beszéltek még fél font borsról, amelyet dézsmaszedéskor kapott, ez feltehetően kenőpénz, de közelebbi nem derül ki a vallomásból. Feles gyümölcsöt kapott a szádvári gyümölcsösből, és a szentandrásiak sérelmezték, hogy az Újfalun lévő szántóit, sőt a jobbágyainak szántóit is velük szántatta, emiatt félbe kellett hagyni a majorsági munkákat (ami így közvetlen kára volt a földesúrnak); ők hordták be a termett gabonaféléket is, s mivel zúgolódtak a gazdák cselédjei, ezért láncra verette néhányukat, illetve megpálcáztatta őket. A Szinben lévő pincéjéhez fát is kellett hordani, Szilason pedig a jó búzatermő szántókba kendert vettetett magának, egyéb gyalogrobotot is végeztetett velük; ráadásul a pusztahelyek után maradt rétek használatát elvette a jobbágyoktól, és az új hajdúnak adta használatra. Utóbbi nem örvendhetett különösebb megbecsülésnek a helyiek körében, azt is tudták róla, hogy ráadásul hercegi engedély nélkül alkalmazta, ahogy az almási Tóth Mátyás vallotta: *„az uraság hire nélköl egy hajdut az előbbenikhez fogadott, azmelly hajdunak, mind az kettőnek Szilason vetést tétett egykor két köböl alá, másikának egy"*. Nem éppen visszaélés, de a jobbágyokkal való viszonyát jellemzi, hogy a vármegyén nem fogja pártjukat, velük nem beszél emberségesen, *„az szegénységet meg sem hallgattya jó módgyával, csak habahurgyáskodik, és gyakran jól elveri az szegény embereket"*. A következményeket pontosan nem ismerjük, de ha volt is, nem lehetett

[18] MNL OL P 108 Rep. 24. Fasc. D. No 163. et NB. [p. 1.] (Szilas, 1690. december 3.)
[19] MNL OL P 108 Rep. 24. Fasc. Q. No 564 et NB. f. 23. (Almás, 1694. december 2.)
[20] MNL OL P 108 Rep. 24. Fasc. P. No 523. ff. 6–8. (Almás, 1697. november 5–6.)

súlyos – hivatalvesztéssel járó – büntetés, mivel Horváth még 1703 nyarán is jelentést írt a földesúrnak.[21]

Az uradalomban is nagy vérveszteséget okozó pestisjárvány idején, 1710 végén Miticzky Mihály lépett a herceg szolgálatába.[22] Az ellene 1714 májusában lefolyt első vármegyei vizsgálat,[23] amely tizenkét tanút szólaltatott meg, nem is mint tiszttartót, hanem mint érseki tizeddézsmást vonta vizsgálat alá. Ekkor az állam már nem bérli a tizedet, hiszen az oszmán veszély elmúltával nincsenek többé végvárak, amelyek szükségére korábban fordították a beszedett termést, a dézsma újra a megyéspüspököt illette, esetünkben – a tornai főesperesség területén vagyunk – az esztergomi érseket. Eszerint Miticzky az 1712. adóesztendőben okozott kárt azzal, hogy nem csak magát tartatta a bíróval (harmadmagával volt), ráadásul a bíró gabonáját is dézsma alá vonta, holott az mindig is mentességet élvezett az adott adóévben az adófizetés alól. A dézsmaszedésnek úgy kezdett neki a mezőn, hogy még nem volt learatva a gabona, ezzel lényegesen felülbecsülte a kiveendő adórészt; mi több, a pusztaföldekben termett gabonából is dézsmát vett ki. Ráadásul az uradalmat illető kilenced sem volt még kiszedve, *„sem aratórészt, sem a kilenczedet ki nem tutta, hanem reádezmált”*. A jobbágyoktól pénzben váltotta meg a tizedrészt, miután azzal félemlítette meg őket, hogy különben – ha „szemül” szedik be – fuvarba kell azt vinniük Murányba, ott pedig még további munkát fognak követelni tőlük. Farkas István görgei jobbágy így beszélte el ezt: *„Aszt is tudom, hogy nem jó akarat szerint egyeztünk ők[egye]lmével az tizeddezma iránt, mert mi inkább attuk volna szemül, mintsem pénzül, de ők[egye]lme ijesztett bennünket, mondván: No, lássátok, ha szemül adjátok, aszt Murányba kell vinni, ott meg kell rostálni, még úgy sem hiszem, hogy elvegyék, azomban ki sem telik, ugy lehet, hogy egy hétig is fát hordatnak veletek. És így osztan pénzbeli egyezésre léptünk ők[egye]l[mé]vel, akarván ugy fizetni, mint az almasiak, 20 kévétül egy Rhenes forintot, melyre mondotta Miticzki uram: De a bizony nem lesz. Noha eleget mondottuk ők[egyelméne]k, hogy a mienk annyira sem érdemes, mivel a jég is elverte, és igy ők[egye]lme csak megmondotta, hogy alább nem lészen, hanem 20 kévétöl 50 poltura, melynél alább mi sem léphettünk ők[egye]lmével, kintelen csak abban maradtunk.”* Ezzel együtt a bor elviteléért kért pénzt: iccénként 2-2 dénárt vett el. Még a hidvégardaiaktól is szedett tizeddézsmát, holott addig mindig ötödöt szedtek a földesuraknak, dézsma nem járt a termésből. Végül a falu közössége által épített, portörőnek átalakított görgői malom kapcsán fogalmaztak meg panaszt a jobbágyok. Hogy a vizsgálat mivel zárult, a fennmaradt iratokból nem derül ki, mindenesetre a tiszttartó pozícióit – egyelőre – nem rengethette meg.

A második vizsgálat Miticzkyt már egyértelműen tiszttartói minőségében érte 1720 tavaszán.[24] A jegyzőkönyvben huszonnyolc alaposan összeállított kérdést fogalmaztak meg, és harminchat tanút hallgattak meg. Eszerint a pozíciója adta lehetőségekkel való

[21] MNL OL P 108 Rep. 24. Fasc. R. No 591. f. 56. (Almás, 1703. június 22.).
[22] MNL OL P 108 Rep. 24. Fasc. R. No 593. f. 77. (Rozsnyó, 1711. augusztus 16.)
[23] MNL OL P 108 Rep. 24. Fasc. P. No 524. ff. 9–11. (Görgő, 1714. május 31.)
[24] MNL OL P 108 Rep. 24. Fasc. P. No 534. ff. 28–43. (Szilas–Almás, 1720. március 13–25.)

visszaélései igazán változatos képet festenek, szinte nincs olyan uradalmi haszonvétel, amelyet ne vámolt volna meg a kihallgatottak vallomásai szerint. Így az uradalmi erdőkben folyó makkoltatásért más-más fizetséget kért, beengedve az idegeneket is; a helyiek és a görgeiek által magának mintegy 35 köblös gabonavetést műveltetett Vendégiben. 1718-ban az uraság rétjein lévő szénát adta el, legkevesebb 100 forintot keresett rajta a saját zsebére (ráadásul még kérkedett is ezzel).

Előfordult, hogy idegenek legelő állatait (bivaly, juh és kecske) fogadta be a szilasi legelőn vagy másutt, még a téli takarmányt is innét szerezték be. Ahogy Boros István szilasi hajdú maga mondta tollba: „*Egy sereg bial volt, de szám szerint nem tugya, hane[m] hatvan vagy valamivel kevesebb, vagy több, itt a' szillassÿ mezőn pascuáltattak, kárt is tettek, rosnyai urakké volt, magának is volt közi Miticzkÿ ur[amna]k egyrészben, de mit fizettek egy nyáron, nem tugya. Juh, kecske egy becsülettes emberé, úgy magáé is, Miticzkÿ ur[am]é, nemkülemb[en] Orban Lanÿ ur[am] szarvasmarhája 30, ha nem több szénán teleltek itt a' szillassin, ma is van mintegy háromszáz, mit fizettek, mit nem, nem tugya. De az Orbany Lanÿ ur[am] marhája akkor volt itt, mikor a' szűk széna vala. Az Esztromos alúl hordattak szénát nekik, azon teleltek, de a' többi, nyaraltak is, ugy mint juhok, kecskék, de Lani uramé szarvas örög marha volt.*" Ráadásul a gömöri szalóci juhászok miatt kára lett a szögligeti erdőknek, mert azok a tölgyfa leveles hajtását takarmánynak használva pusztították, megvagdalták az erdőt. (A szükség szülhette ezt, feltehetően az esztendő nem bővelkedhetett szénában.) Még a derenki határban is okoztak kárt a juhok és a kecskék, a berzétei sertések pedig a körtvélyesi határba eső uradalmi erdőben. Ezt Szép István körtvélyesi jobbágy panaszolta fel: „*Az derenkÿ határon azelőtt 5 esztendővel feles ju [!] és kecske volt, feles kárt is tettek, azaz gazolták az erdőt, de mit fizettek Miticzky ur[amna]k, nem tugya. (…) Vallya, hogy az körtvelyessÿ erdőn harmadévi [!] ott jártak a' berzeti sertéssek, azért Miticzkÿ ur[amna]k fizettek 20 fl.-ot, mássodik esztendőn is fogadott volt ugyan berzéti 40 sertés az körtvelyessin, azért negyven máriást vett fel az Miticzkÿ ur[am] ispánya, Herke István. Az Czepesire vólt tizenegy sertés két esztendőn, de az is az [!] mondotta, hogy az úrral alkutt már Miticzkÿ ur[amma]l, semmit nem adott az körtvellyessiek[ne]k.*" A tiszttartó felvásárolta a dézsmált gabonát, ahogy a külsős szőlőbirtokosok által fizetett hegyvámzabot is, s magának szerzett vele hasznot. De a jobbágyoktól is ezt-azt lefoglalt, így beszéltek elvett tehénről, amelyet a küldött ajándékok (vadhús) után sem akart visszaadni; a pestisjárvány alatt történt elpusztulása után újratelepített Derenken pedig az adómentesség éveinek eltelése után elszökő jobbágy marháit is magának foglalta le, ahogy a jabloncaiak által talált lovat is; illetve egy orgazdának tartott, így felakasztott jobbágytól a fiatal ökrét. Rendre összejátszott a külbirtokosokkal a bordézsmálásban, többek terméséről is tudnak, amelyekből nem vett ki dézsmát, másokéból viszont bort foglalt le (magának); sőt felszabadította a fizetés alól több külbirtokos szőlejét, ennek kapcsán újra felmerül a hegyvámzab elszámolásának szabálytalansága; de malomvám nélkül őröltette a külbirtokosok gabonáját is. Még Csepreghy István almási plébános is panaszkodott a neki oktávában (a helyi papnak járó dézsmarészként) kiadott borra, hogy az minősége okán biztosan nem lehet almási bor, azt Miticzky silányabbra cserélhette. A mészáros által adott faggyúval sem tudhatott

elszámolni; a befolyt vámokat (vagy azok egy részét) is elsikkaszthatta. A gyümölcsöt (szilvát, almát) a maga hasznára szedette. Újra panasz, hogy Hidvégardóban figyelmen kívül hagyja a falu tizedszedés alóli mentességét, ráadásul még az irtványföldek után is dézsmált. Utóbbi, figyelembe véve az irtványokra vonatkozó kedvezőbb adózási szabályokat,[25] hiszen azokat a jobbágy saját munkájával tette termővé, különösen sérelmes lehetett.

Miticzky az 1686 tavasza óta romokban álló Szádvárból a faragott köveket (ablak- és ajtókereteket) is eladta, ezek a gömöri mezővároskába, Csetnekre kerültek, illetve a rozsnyói háza udvarán is látott belőlük néhányat Pogány István almási szabados. A jabloncaiaknak kellett felkísérni Szádvárba a csetneki Pletrik János hajdúját és a bányászokat, akik a faragott kőkereteket kibontották, talán még a falusiak is segítettek póznákon levinni a várból a kiemelt köveket; erre Farkas János jabloncai tanú ekképpen emlékezett: „*Tudom, látta[m] szemeim[m]el, hogy faragott köveket, ajtókrúl és ablakokrúl valókat Szadvarbúl Pletrik ur[am] számára vittek el két szekéren Csetnekre. Melly köveknek kivágássára a' bányássok [!] és Pletrik ur[am] hajduja Miticzkÿ ur[am] parancsolatyábúl falunkb[an] jüttek, és nekünk kellett embert adni mellyéjek Szadvarigh.*" Hogy ez jövedelmező vállalkozás lehetett, az magyarázhatja, hogy a faragott kőkávák iránti kereslet igencsak megnőhetett az 18. század első felében újjáéledő városkák építkező lakosságának körében.

A tanúk cinkosnak vélték a Miticzky által ispánként alkalmazott Herke Istvánt, aki nem adott bor- és gabonakilencedet, sem taxát a jobbágyhelye után, és tudtak az ő szőlőhegyi pincéjében dézsmaszedés elől eldugott más jobbágytól származó 4 hordó borról is, Ádám Mihály szilasi jobbágy így vallott hasonló ügyekben: „*Vallya, hogy az körtvellyessi hegyen, désmának alkalmatosságával tanáltatott két hordó eldugott bor, mellyeket Miticzkÿ ur[am] elvitte. Azon bor pedig ugyan körtvellyesÿ Malurnaÿ Andrássé volt, ez történt 1711. esztendőben, ugyan in anno 1719. az almassÿ hegyen is tanáltatott egy hordóval, amellyet is hasonlóképpen Miticzkÿ ur[am] elvitte.*" A szabadságlevelek kiadásáért beszedett összegeket ugyancsak elsikkaszthatta a tiszttartó, például egy körtvélyesi jobbágytól, bizonyos Kátai Mihálytól elvett 100 forintról nem tudták, hová kerülhetett.

Miticzkyt – akinek egyébként Trencsén vármegyében voltak birtokai[26] – végül felmentették tisztségéből, megkövetelve, hogy 1720 áprilisának utolsó napjáig Lévára küldje meg az elmaradt számadást, erről maga ír az Esterházy József Antalhoz írott levelében.[27] Egyébként a levélben – immár Vas vármegyei összeírónak kinevezve – felhánytorgatja, hogy lefoglalták az uradalomban maradt marháit is, ezek részben azoktól a jövevényektől származnak, akiket befogadott (nem egészen így fogalmazódott meg a vádpontok között a marhák birtokába kerülésének jogszerűsége), tudniillik Miticzky saját szavaival: „*1716dik esztendőben nagy szorongatás és kenyeretlenség miá a'*

[25] Maksay 1959: 835.
[26] MNL OL P 108 Rep. 24. Fasc. R. No 593. f. 79. (Rozsnyó, 1713. március 16.)
[27] MNL OL P 108 Rep. 24. Fasc. P. No 537. ff. 71–72. (s. l., s. d.)

lengyelség országából kiszorulván, azok közül feleset méltóságos gróf uram jobbágyságára leszállitván megköteleztem olly formán, hogy egy harapás kenyerek nem lévén, mind kenyérrel, mind mással segítettem, hogy annyival is állandóssabbak lehessenek, azok is a' kik megmaradtak, kik elszélledtek, ide hagyván némely csekélly marhácskájokat, aztat restantiám fejiben elhajtattam" – ha el is tekintünk a leváltott provizor magát jótevőként láttató szavaitól, ezzel itt lényegében esztendőre pontosan megadja Derenk újratelepítésének idejét, egyben a gorál telepesek bevándorlásának kényszer szülte motivációját. Ami Miticzky szarvasmarháit illeti, azokat még egy esztendő múlva sem kapta vissza, némiképpen meghunyászkodva kéri azokat: „*ötvenkilencz szarvasmarhámnak megtartássa, ugy mindenféle vetéssemnek elfoglalássa nékem nem kis kárt és életemnek nem kevés csonkúlást teszen, méltóságos gróf uramot nagy alázatossan kérem, tekéntvén meg nyomorodott állapotomat, és szegény feleségemnek, s gyermekemnek keseredett állapottyát, méltosztassék maga kegyes attyai gratiáját hoz[z]ám nyujtani, és az megleendő censuráig, hacsak a szarvasmarháimot is kezemhez resignáltatni, hogy azok által egy darab kenyeremröl prospiciálhassak.*" [28]

Miticzky Mihály utódjául Simonyi Gáspár felügyelő azt a Horváth Andrást állította,[29] akinek az apja az 1697-ben vizsgálat alá vont Horváth Ferenc volt. Horváth András 1722 tavaszán még a hercegi ház szolgálatában volt, ekkor maga kérte a felmentését.[30] Közvetlen utódja Simonyi György, majd Simonyi László lehetett, tőlük tiszttartói jelentéseket nem ismerünk, csak 1729 tavaszától maradtak fenn 1738-ig Drskovszky János tiszttartói levelei.[31] Kettejük kapcsán visszaélést vizsgáló iratról nincs tudomásunk.

Végül az 1745 és 1760 közötti időszakot követően, melyben az Eszterházyak grófi ága volt a birtokos, Fekete István ellen folyt le vizsgálat 1762-ben.[32] A tiszttartó fennmaradt levelezéséből az látszik, hogy bár igyekezett megfelelni a két (vagy több) úr szolgája szerepnek, de végig tisztában volt azzal, hogy a hozzá közelebb álló birtokost inkább tudja segíteni, mint a kimondottan utált másikat. Eszterházy István pazarló és nemtörődöm életvitelével pedig sokat tett azért, hogy megkeserítse Fekete István életét. Maga írta 1748. február 16-án Eszterházy Sándorhoz,[33] ha „*ha nagyságtoknak úgy méltóztatna tetszeni megosztozni, ha valamennyivel inkább több jutna is m[é]l[tósá]gos István úrnak, avval ne gondolna n[agy]ságod, én azt hellyrehoznám, mivel tudom egész dominium állapottyát. Más egyéb ne osztattatnék, hanem csak a jobbágyság és a szőlők, úgy a majorság, az pedig úgyis három, dézma és glandinatio közös lenne, könnyű állopottal víghez lehetne vinni.*"

[28] MNL OL P 128 Fasc. A. II/a. No 68. p. 2. (Rozsnyó, 1721. április 5.)

[29] Első levele a herceghez tiszttartóként: MNL OL P 108 Rep. 24. Fasc. R. No 594. f. 129. (Szilas, 1720. április 28.)

[30] MNL OL P 108 Rep. 24. Fasc. R. No 594. ff. 132–133. (Almás, 1722. március 9.)

[31] Az első fennmaradt levél: MNL OL P 108 Rep. 24. Fasc. G. No 293 et NB. [ff. 1–2.] (Szilas, 1729. március 3.), az utolsó: MNL OL P 108 Rep. 24. Fasc. P. No 545 et NB. ff. 104–105. (Szilas, 1738. január 7.)

[32] MNL OL P 108 Rep. 24. Fasc. K. No 463. [ff. 1–3.] (Szilas, 1762. június 6.) Fekete tiszttartóságára: Koleszár 2022.

[33] MNL OL P 1294 A. 42. No 3. pp. 1–6. (Szilas, 1748. február 16.)

A tizennégy tanú vallomását tartalmazó vizsgálat során felmerült, hogy Vendégiben lévő házát és a hozzá tartozó épületeket szádvári tiszttartósága idején, az uraság erdeiből hordatott építőanyagokból (kő, épületfa) építtette derenkiekkel, s kaput is készíttetett molnárokkal a házához (a korban a molnárok feladata volt az ácsszerkezetek megépítése). Ez utóbbinál vizsgálták, hogy az uraság molnáraival is dolgoztatott-e, vagy nádaskai és edelényi (nem az uradalomhoz tartozó) molnárokkal. A jobbágyok végül arról vallanak, hogy a tiszttartó mindenkit kifizetett, illetve tartotta őket étellel-itallal – lényegében a vizsgálat nem tárt fel jogsértést. Pető János szini molnár nyilatkozata foglalja leginkább össze a vallomások tartalmát: *„Tudgya a' tanú, hogy a' kőépület körül az uraság mólnári dolgoztak, mivel a' tanu is legényestül jelen vólt vagy három napon, jóllehet, hogy Fekete István ur[am] elvégeztetvén a' munkát, fizetéssel kinálta, de egy sem vette fel, hanem ételt, 's italt elegendöt adott ők[e]g[ye]lme, más jobbágyoknak pedig mit adott, 's mit nem, nem tudgya, hanem szemeivel látta, mikor a' fahozásért egy alkalmatosság[g]al a' dérénki lakossok[na]k megfizetett; a' mi illeti pedig fábúl csinált házat, tudgya bizonyossan a' tanu, hogy aztat Gets Márton, néhai szilasi mólnár nádaskai, 's edelényi mólnárokkal fizetésért felállitották."*

A forrásokban szereplő csalások és pozícióval való visszaélések tükrözik, milyen lehetőségei voltak az abszentizmust kihasználó gazdatiszteknek a különböző időszakokban, ha saját vagyonuk gyarapítását ily módon kívánták elősegíteni. A felhasznált források az uradalom mindenkori jövedelmeire, változó birtokadminisztrációjára is rámutatnak, s elbeszélő jellegükből adódóan több látszik belőlük, mint a földesúrnak rendszeresen küldött jelentésekből, különösen a már táblázatba rendezett számadatokat felvonultató 18. század első feléből származó kimutatásokból. A mindenkori tiszttartók szegődményjegyzékeiről hiányzik, hogy jogosultak lennének az uradalom jobbágyainak ingyenmunkájára. Mégis ez a leggyakoribb visszaélés, amely mind az öt tiszttartóval szemben felmerül. Itt a saját használatú szántóföldön, szőlőben végzett munkákkal találkoztunk, de irányíthatta a tiszttartó saját gazdaságában végzett építkezésre is a jobbágyot. A földesúr hasznát vagy pénzben, vagy természetben szedett javakban tudta megrövidíteni az uradalom első embere. A sikkasztást soha nem nevezik nevén, hiszen a jobbágyközösség aligha láthat rá az uradalmi pénztár tételes bevételeire, azonban számos esetben a jelekből erre következtethetünk. A vallomások egy része inkább csak sejteti, hogy a befolyó összegek olykor elkerülhetik a kasszát. Az uradalom falvainak majorsági területein, de a falvak legelőin is lehetősége adódik a tiszttartónak szabálytalanul némi mellékjövedelem szerzésére. Hogy az uradalomét a sajátjának tekinti az alkalmazott – szegődményes – első ember, s úgy vesz abból el magának, mondhatni örök (magatartás)mintának tartható. Arra viszont csak egyszer láttunk példát, hogy a felettese személyes tárgyait tulajdonítja el, igaz, a többiek nem is találkozhattak földesuruk ingóságaival, mert azok egyik helyi rezidenciát sem használták. Ugyan a 18. század első felére a birtokigazgatásban lezajlott folyamatok, különösen a kimódolt mintákat követő, egyre inkább ellenőrizhető nyilvántartások, számadáskönyvek megléte az egységes mintakövetés, a tanult tervezettség, a szabályzatokon keresztül irányított uradalmak irányát jelzik, s ennek együtt kellene járnia az egyre szabályozottabb, hibákat

kiküszöbölő működéssel, a tiszttartói visszaélések éppen arra mutatnak rá, hogy minden szabály kijátszható, ha igény és lehetőség mutatkozik rá. Mégis, túl a rossz útra tért tiszttartók forrásokból felsejlő jellemén, ezek a vizsgálatok az uradalom üzemének működésébe, a per kezdeményezésére képtelen, de panaszain, tanúvallomásain keresztül megnyilvánulva valamelyest elégtételt szerző jobbágyközösségek életébe is betekintést nyújtanak, a bennük rejlő részletek pedig közelebb vihetnek bennünket a kora újkori falvak társadalmának jobb megismeréséhez.

Források

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL)
E 156 a. Magyar Kamara archivuma, Urbaria et Conscriptiones, Regestrata
E 254 Szepesi kamarai levéltár, Repraesentationes, informationes et instantiae
P 108 Esterházy család hercegi ágának levéltára, Repositorium
P 125 Esterházy család hercegi ágának levéltára, Esterházy Pál nádor
P 128 Esterházy család hercegi ágának levéltára, Esterházy József herceg
P 1294 Eszterházy család zólyomi ágának levéltára, Levelek (missilisek)

XVI. sz.-i jlev. = *„Könyörüljön tenagyságtok rajtunk!" 50 irat a XVI. századi jobbágylevelezésből*. 2018. Közrea. Dömötör Adrienne, Varga Mónika (Eckhardt Sándor kiadásának felhasználásával). Budapest.
Jlev. = *Jobbágylevelek* 1951. (Összeáll. H. Balázs Éva) Budapest.
Szádv. 1648 k. = *A szádvári uradalom 1648 körül készült urbáriuma*. 2025. (Közrea. Koleszár Krisztián, Tóth Péter) Miskolc
Szgy Bsz. = *Szöveggyűjtemény Bódvaszilas történetéhez 1.* 2024. (Közrea. Koleszár Krisztián) Bódvaszilas.

Hivatkozott irodalom

Détshy Mihály 1969: Egy ismeretlen magyar vár – Szádvár. *A miskolci Herman Ottó Múzeum Évkönyve* (8.) 143–186.
Détshy Mihály 2004: *Szádvár.* Perkupa–Miskolc.
Kállay István 1980: *A magyarországi nagybirtok kormányzata 1711–1848.* Budapest
Koleszár Krisztián 2022: Fekete István szádvári uradalmi tiszttartó levelei Eszterházy Sándorhoz és Jánoshoz (1747–1752). *A Borsodi Tájház Közleményei* (45–46.) 39–52.

Koleszár Krisztián 2025: Bevezetés. In *A szádvári uradalom 1648 körül készült urbáriuma.* (Közrea. Koleszár Krisztián, Tóth Péter) Miskolc.
Koleszár Krisztián 2026: A gróf, a tiszttartó meg az almásiak. *Régiónk története* (6.) Eger (megjelenés előtt)
Komjáti Zoltán Igor 2013: „...Isten tudja, leszen-e ebből a nyavalyából valaha felvirradásunk..." (Terbóts István szádvári tiszttartó levelei Koháry István füleki főkapitánynak 1678-ban). *Castrum* (16.) 79–94.
Maksay Ferenc 1959: *Urbáriumok. XVI–XVIII. század*. Budapest.
Mérei Gyula 1948: *Mezőgazdaság és agrártársadalom Magyarországon 1790–1848.* Budapest.
Sós István 2001: Öt szádvári utasítás a XVII. század elejéről. *Fons* (8.) 1. 109–134.
Szabó István 1948: A parasztfalu önkormányzatának válsága az újkorban. In: Uő: *Tanulmányok a magyar parasztság köréből.* Budapest, 265–310.